

Др Душица Миладиновић Стефановић,*

Ванредни професор,
Правни факултет, Универзитет у Нишу
Република Србија

Др Саша Кнежевић,*

Редовни професор,
Правни факултет, Универзитет у Нишу
Република Србија

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
10.5937/zrpfno-47585

UDK: 343.153/.157

Рад примљен: 07.11.2023.

Рад прихваћен: 21.11.2023.

ОТКЛАЊАЊЕ ПРАВНИХ НЕДОСТАКА ПРАВНОСНАЖНИХ ПРЕСУДА**

Апстракт: Правноснажност пресуде означава моменат којим започиње поступак извршења одлуке о казненоправном захтеву, садржане у изреци ове судске одлуке. Донета пресуда је резултат темељне чињеничне реконструкције кривичног догађаја и примене норми кривичног законодавства на утврђено чињенично стање. Круну институционалног реаговања на сумњу да је окривљени својим понашањем остварио биће одређеног кривичног дела чини пресуда донета у завршној фази спроведеног кривичног поступка.

Изјављивањем жалбе против првостепене пресуде омогућава се контрола законитости и правилности одлуке донете у првостепеном поступку. Одлука суда правног лека је правноснажна и извршна. Последице произашле из извршења правноснажне пресуде, изузетно, и под законом стриктно прописаној процедури, могу бити отклоњене једино одговарајућом одлуком врховне судске инстанце, донетом у поступку иницираном ванредним правним лековима. Правноснажна пресуда може бити анулирана због чињеничних или правних недостатака. Недостаци правне основице правноснажне пресуде биће у фокусу пажње у излагању које следи.

Кључне речи: пресуда, правноснажност, правна основица пресуде, правни лекови, захтев за заштиту законитости, правни недостаци пресуде.

* dusica@prafak.ni.ac.rs

* knez@prafak.ni.ac.rs

** Рад представља резултат истраживања на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО, закљученог између Министарства науке, иновација и технолошког развоја и Правног факултета у Нишу, евиденциони број 451-03-47/2023-01/200120.

1. Увод

Првостепена пресуда заснива се на законитом и ваљаном чињеничном стању, али и на законитој супсумпцији чињеничне конструкције кривичног догађаја под одговарајуће одредбе Кривичног законика. Преиспитивање чињеничне и правне утемељености првостепене пресуде материјализује се у мериторној одлуци садржаној у правноснажној пресуди. Правноснажна пресуда пружа пун легитимитет свим одлукама о казненоправном захтеву државе за кажњавање окривљеног. Једини правни пут за оспоравање легалитета и легитимитета правноснажне пресуде јесте подношење одговарајућег ванредног правног лека.

Систем ванредних правних лекова омогућава да се отклоне недостаци чињеничне и правне конструкције правноснажне пресуде. Чињеничне мањкавости правноснажне пресуде отклањају се у поновљеном кривичном поступку, иницираном захтевом овлашћених субјеката незадовољних епилогом утврђене чињеничне основице правноснажне пресуде. Поновљени кривични поступак омогућава ревидирање одлучних чињеница које су основица донете пресуде.

Правни недостаци правноснажне пресуде очитују се у погрешној примени одредаба материјалног и процесног права на утврђену чињеничну основицу правноснажне пресуде. Неадекватна примена одредаба Кривичног законика чини правноснажну пресуду незаконитом. Исто тако, погрешна примена одредаба о поступку у коме је донета правноснажна пресуда нарушава законитост донете одлуке. У позитивном праву Србије недостаци у примени права и у поступку доношења правноснажне пресуде отклањају се одлукама донетим у поступку по захтеву за заштиту законитости. За разлику од позитивног права Србије, поједина законодавства су задржала ванредне правне лекове којима ексклузивно осуђени (окривљени) може побијати правне недостатке правноснажне пресуде.

Самим подношењем ванредних правних лекова релативизује се примена начела пресуђене ствари (*res iudicata*). Стога, одговарајућа међународно-правна регулатива, устави савремени држава и процесни закони предвиђају изузетно допуштену могућност суспендовања правне сигурности грађана кроз иницијативу за „поновно отварање случаја“ окончаног правноснажном пресудом. Ову могућност изричито прописује чл. 4, ст. 2 Додатног Протокола уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода.¹

¹ Ову конвенцију и њене додатне протоколе ратификовала је и Народна скупштина Републике Србије. Објављена је у *Сл. гласнику РС – Међународни уговори, бр. 12/2010 и 10/2015.*

Осим повреда материјалног и процесног права, поједина законодавства, укључујући и позитивно право Србије, прописују законом признати утицај одлука Уставног суда и Европског суда за људска права на одлуке кривичних судова. То се свакако одражава и на основе за подношење овог правног лека. Отклањање правних недостатака правноснажних пресуда предвиђа се и у компаративном праву. Различитим видовима касације, неутралишу се повреде закона и поступка утврђене у поступку преиспитивања законитости правноснажних пресуда, али и правни недостаци утврђени пресудама Европског суда за људска права.

2. Отклањање повреда закона и поступка

Правноснажна пресуда може бити заснована на ваљано утврђеном чињеничном стању, али на погрешној примени права на чињеничну основицу. Осим тога, приликом одлучивања по жалби могу се повредити одредбе процесног закона. Стога се одговарајућим ванредним правним лековима покреће механизам преиспитивања правне основице правноснажне пресуде. У кривичнопроцесном праву Србије, као што је истакнуто, захтев за заштиту законитости је ексклузивни ванредни правни лек усмерен на отклањање правних недостатака правноснажне пресуде.

Сама могућност преиспитивања правне основице правноснажне пресуде отвара дилеме у теорији кривичног процесног права. Наиме, како оправдати нарушавања принципа пресуђене ствари, и то у случајевима када не постоје већи чињенични недостаци правноснажне пресуде? Уз то, за разлику од различитих видова ревизије правноснажне пресуде (укључујући и понављање кривичног поступка), преиспитивање правних недостатака правноснажне пресуде се не темељи на неким новим доказима и чињеницама. Реч је искључиво о правном мишљењу странака да постоји сумња у валидност правне основице правноснажне пресуде. За разлику од чињеница које су реалност, правна мишљења су „променљива и алеаторна“. Стога, приликом креирања нормативног оквира могућег побијања правне основице правноснажне пресуде треба направити јасну дистинкцију од могућности понављања кривичног поступка. Основи за преиспитивање правне утемељености правноснажне пресуде морају бити изричито прописани, а само преиспитивање правне заснованости правноснажне пресуде не сме се претворити у неограничена, вишекратна нарушавања принципа пресуђене ствари. То захтева јавни интерес и потреба да се заштите легитимни интереси странака (Васиљевић, 1981: 663–664).

2.1. Захтев за заштиту законитости као правни механизам за отклањање правних недостатака правноснажне пресуде

Захтев за заштиту законитости је ванредни правни лек којим се побија правноснажна пресуда због *повреда закона или поступка* који је претходно доношењу пресуде. Будући да је усмерен искључиво на *правне недостатке* правноснажне пресуде, захтев за заштиту законитости је *непотпуни* правни лек. Овај ванредни правни лек *нема суспензивно* дејство, и *деволутиван* је.

Важећи Законик о кривичном поступку Србије знатно је изменио физиономију овог правног лека. Јавни тужилац највишег ранга (Врховни јавни тужилац) није више ексклузивни титулар права на подношење захтева за заштиту законитости. Под законом прописаним условима, овај правни лек намењен побијању правне основице правноснажне пресуде може поднети и осуђени, уз помоћ браниоца. Тиме је овај правни лек добио страначки карактер. Међутим, одређена ограничења права осуђеног на подношење захтева за заштиту законитости нарушавају принцип „једнакости оружја“. Осуђени, осим што није самосталан приликом изјављивања овог правног лека, може поднети захтев за заштиту законитости само ако је *претходно искористио* право на изјављивање редовних правних лекова. Исто тако, осуђени може поднети захтев *само из законом прописаних основа* (чл. 485, ст. 1, тач. 2 и 3 и ст. 4), и то у року од 30 дана од достављања правноснажне пресуде. Врховни јавни тужилац је везан роком за изјављивање захтева за заштиту само ако се правноснажна пресуда побија због примене *неуставног закона* или ако је одлукама Уставног суда или Европског суда за људска права *утврђена повреда људског права* окривљеног или другог учесника у поступку (чл. 485, ст. 1, тач. 2 и 3 ЗКП-а). У тим случајевима, рок за подношење износи три месеца од дана достављања одлука Уставног суда или Европског суда за људска права.

Захтев за заштиту законитости може се поднети против свих судских одлука – *пресуда, решења и наредби*, и то независно од ранга суда који их је донео (укључујући и одлуке Врховног суда, изузев одлука донетих по захтеву за заштиту законитости). Одлуке се, притом, побијају због незаконитости у примени права, али и поступка који је претходно доношењу тих одлука. Предмет преиспитивања су одлуке органа поступка, како суда, тако и јавног тужиоца. Услов за иницирање поступка преиспитивања законитости правноснажне пресуде јесте наступање не само формалне већ и материјалне правноснажности. Стога, одлуке које немају снагу пресуђене ствари не могу бити побијане захтевом за заштиту законитости. Потпору овог става чини и став Врховног суда Србије, по коме захтев није допуштен против одлука којима се не окончава кривични

поступак, па самим тим може се поднети само када је кривични поступак мериторно правноснажно довршен.² Зато се овај ванредни правни лек не може поднети против *решења о одбацивању кривичне пријаве* (које се сматра интерним актом јавног тужилаштва), *наредбе о покретању истраге и наредбе о обустави истраге*. Исто тако, захтев за заштиту законитости се не може поднети ни против *пресуде укинуте по жалби*, која нема снагу пресуђене ствари, и о којој одлуку тек треба да донесе првостепени суд коме је предмет враћен на одлучивање. Будући да одлуке јавног тужиоца делују и према трећим лицима, поједини аутори сматрају да се, стога, ове одлуке могу побијати захтевом за заштиту законитости. Одлуке јавног тужиоца би се могле побијати „искључиво ако се утврди да је повређено право у корист осумњиченог“ (Илић, 2016: 367–369), тј. да би се донела утврђујућа пресуда по члану 493 Законика о кривичном поступку.

2.1.1. Основи за подношење захтева за заштиту законитости

Опште посматрано, позитивноправни режим основа за подношење захтева за заштиту законитости садржи законска решења која су симбиоза основа за подношење три правна лека прописана ранијим процесним кодексом. Осим повреде закона (чл. 485, ст. 1, тач. 1), која је као основ за подношење овог правног лека постојала и у ранијем правном режиму, нормативни миље захтева за заштиту законитости *проширен је* основима који су раније били предвиђени као *посебан случај понављања кривичног поступка*, или су били основа за изјављивање *посебног правног лека – захтева за испитивање правноснажне пресуде*.

Основи за подношење захтева за заштиту законитости (чл. 485) јесу:

а) повреда закона – резултат је погрешне примене или непримене норми материјалног или процесног права; б) примена закона за који је одлуком Уставног суда утврђено да није у сагласности са Уставом, општеприхваћеним правилима међународног права и потврђеним међународним уговорима; в) повреда или ускраћивање људског права окривљеног или другог учесника у поступку, која су зајемчена Уставом или Европском конвенцијом и додатним протоколима, а то је утврђено одлукама Уставног суда или Европског суда за људска права; г) повреде закона у првостепеном поступку и пред апелационим судом, које су таксативно наведене а које окривљени може побијати захтевом за заштиту законитости. Реч је о следећим повредама: 1) *битне повреде одредаба кривичног поступка* о обавезној одбрани; ако је наступила застарелост кривичног гоњења или је оно искључено због трајних сметњи (амнестија,

2 Видети у *Врховни суд Србије, Кзз 35/72 од 19. 9. 1972. године*.

помиловање, правноснажно пресуђена ствар); ако је на главном претресу учествовао судија који се морао изузети; уколико је суд повредио одредбе у погледу постојања оптужбе тужиоца, односно одобрења надлежног органа; ако пресудом није потпуно решен предмет оптужбе; уколико је пресудом оптужба прекорачена; ако је повређена забрана *reformatio in peius*; ако се пресуда заснива на доказу на коме се не може заснивати, осим ако би, с обзиром на друге доказе, очигледно и без тог доказа била донесена иста пресуда (релативна битна повреда одредаба кривичног закона и 2) *повреде кривичног закона* – по питању да ли је дело за које се оптужени гони кривично дело; да ли је у погледу кривичног дела које је предмет оптужбе примењен закон који се не може применити; да ли је одлуком о кривичној санкцији или о одузимању имовинске користи или о опозивању условног отпуста повређен закон; незаконите одлуке о имовинскоправном захтеву, одузимању имовине проистекле из кривичног дела, као и незаконите и неправилне одлуке о трошковима кривичног поступка.

Промена физиономије овог правног лека огледа се и у ограничавању одлучивања Врховног суда уколико је захтев за заштиту законитости поднет због *повреде закона*. У том случају, Врховни суд одлучује *само ако сматра да је реч о питању од значаја за правилну или уједначену примену права* (чл. 486, ст. 2 ЗКП). Стога, суд мора решењем одбацити захтев за заштиту законитости иако је поднет због повреде закона ако није од значаја за правилну или уједначену примену права (чл. 487, ст. 1, тач. 4), чак и ако је повреда учињена на штету окривљеног. Оваквим приступом законодавца, омогућава се да суд врши својеврсну селекцију случајева о којима ће одлучивати у меритуму. Овакав концептуални приступ једном од основа за иницирање поступка контроле законитости правноснажне пресуде омогућава да се „*прихватају као дозвољене незаконите одлуке или поступци, што је са становишта правног поретка недозвољено*“ (Бугарски, 2016: 93). Тиме се умањује делотворност овог правног лека, а крши се и уставна норма која налаже да све судске одлуке треба да буду засноване на закону (чл. 145. ст. 2 Устава Републике Србије). Осим тога, одбацавање захтева за заштиту законитости против одлуке донете на штету окривљеног, ако није *реч „о питању од значаја за правилну или уједначену примену права“*, одступа од дугогодишње праксе поступања Републичког јавног тужиоца, који је овим правним леком увек реаговао на повреде закона учињене на штету оптуженог (Бркић, 2014: 177). На крају, позитивноправна заштита законитости правноснажних пресуда спроводи се у оквиру граница правилне и једнообразне примене закона, а тако прокламована сврха подношења захтева за заштиту законитости одудара од самог назива овог ванредног правног лека. Овај правни лек мора

опстати као правно средство усмерено на отклањање правних недостатака правноснажне пресуде и поновно воспостављање законитости, а не за остваривање правилности и уједначености у примени закона.

2.1.2. Поступак по захтеву за заштиту законитости

У поднетом захтеву за заштиту законитости мора се навести разлог (основ) за побијање правноснажне пресуде. Уколико се правноснажна пресуда побија на основу одлука Уставног суда или Европског суда за људска права, потребно је достављање и одлука тих судова. Захтев за заштиту законитости, са евентуалним одлукама релевантних судова, доставља се *Врховном суду*, који одлучује о поднетом захтеву.

Врховни суд одлучује у *седници већа*, које је састављено од пет судија. Председник већа затим одређује *судију известиоца*, који припрема одлучивање. На основу извиђаја судије известиоца, веће одлучује да ли има основа за *одбацивање* захтева за заштиту законитости. Ако се захтев не одбаци, судија известилац доставља примерак поднетог правног лека јавном тужиоцу или браниоцу, а пре мериторног одлучивања може прибавити обавештења о изнетим разлозима за побијање правноснажне пресуде. Веће Врховног суда слободно процењује да ли ће о седници већа обавестити јавног тужиоца и браниоца.

Врховни суд испитује побијану правноснажну пресуду искључиво у *границама разлога* наведених у захтеву за заштиту законитости, као и у *правцу побијања* захтеваном у правном леку. Не постоји законска могућност проширивања испитивања побијане правноснажне пресуде по службеној дужности, чак и ако би се уочила нека повреда. С друге стране, важењем установе *привилегија здруживања* (*beneficium cohaesionis*) могуће је екстензивно дејство поднетог захтева за заштиту законитости у виду *субјективног проширења* правног лека. То ће бити случај ако је захтев за заштиту законитости поднет у *корист окривљеног*.

2.1.3. Одлуке суда правног лека о захтеву за заштиту законитости

Врховни суд може донети одлуке: а) о *одбацивању* (то чини *решењем*); б) *одбијању* и в) о *усвајању* поднетог захтева за заштиту законитости. Одлуке о одбијању или усвајању захтева за заштиту законитости доносе се у форми *пресуде*.

Захтев за заштиту законитости одбацује се решењем Врховног суда донетим у седници већа: а) ако није поднет у року, у случајевима кад је везан роком (увек кад је титулар окривљени и у неким ситуацијама кад захтев

подноси Републички јавни тужилац); б) ако је недозвољен (поднет против одлуке Врховног суда донете по захтеву за заштиту законитости); в) ако нема прописани садржај; г) уколико је поднет због повреде закона која *није од значаја за правилну или уједначену примену права*. Решење о одбацавању захтева за заштиту законитости не мора да садржи образложење (чл. 487).

Врховни суд ће *пресудом одбити захтев за заштиту законитости као неоснован* ако утврди да *не постоји разлог* на који се подносилац позива у захтеву. Ако је захтев поднет због повреде закона која је неосновано истицана у поступку по *редовном правном леку*, а Врховни суд прихвати разлоге које је дао жалбени суд, образложење пресуде ће се ограничити на упућивање на те разлоге (чл. 491).

Усвајањем захтева за заштиту законитости, Врховни суд, имајући у виду природу повреде, донеће *пресуду о укидању* у целини или делимично *првостепене одлуке и одлуке донете у поступку по редовном правном леку* или *само одлуке донете у поступку по редовном правном леку* и предмет *вратити* на поновну одлуку суду чија је пресуда укинута (првостепеном или апелационом суду). Предмет се враћа у *фазу главног претреса* пред првостепеним судом или на *претрес пред другостепеним судом*. За основу одлучивања узима се *ранија оптужница* или онај њен део који се односи на укинута део пресуде. Суд је дужан да изведе све процесне радње и да расправи питања на која му је указао Врховни суд. На поновном суђењу пред првостепеним, односно апелационим судом, странке могу истицати нове чињенице и подносити *нове доказе*. При изрицању нове пресуде, суд је везан забраном преиначења на горе ако се суђење понавља на основу захтева за заштиту законитости поднетог у *корист окривљеног*. Суд правног лека може наредити да се нови поступак одржи пред потпуно измењеним већем. Ова одлука се, иначе, најчешће доноси због *битних повреда одредаба кривичног поступка*.

Врховни суд може, *усвајајући* захтев за заштиту законитости, донети пресуду којом ће *преиначити* у целини или делимично првостепену одлуку и одлуку донету у поступку по редовном правном леку, или само одлуку донету у поступку по редовном правном леку. Притом се може преиначити и само одлука о казни. Услов за доношење ове пресуде јесте *установљена повреда закона или поступка* на коју се подносилац позива у поднетом захтеву за заштиту законитости, али и да је захтев поднет у *корист окривљеног*. Могућност преиначења пресуде, а не само констатовања незаконитости и укидања пресуде уз враћање предмета на поновно одлучивање, шири домаћај интервенције највишег суда изван уобичајеног система касације.

Кад Врховни суд пресудом утврди да постоји *повреда закона и усвоји захтев за заштиту законитости* који је поднет на *штету окривљеног*, он не дира у правноснажност одлуке. Реч је о тзв. *утврђујућој (декларативној)* пресуди. Том пресудом се само констатује повреда закона. У питању је оживотворење уставног принципа о немогућности измене одлука у поступку по ванредним правним лековима на штету окривљеног и једној од процесних концесија окривљеног које спадају у „предност одбране – *favor defensionis.*“

Под законом предвиђеним условима, Врховни суд може *укинути и закониту одлуку*. Ова могућност произилази из законских *ограничења обима* испитивања побијане пресуде у поступку по *жалби*. Наиме, другостепени суд у поступку по *жалби мора да одбије жалбу и потврди пресуду*, ако није био овлашћен да отклони повреду која је учињена у побијаној одлуци или у поступку који је претходио њеном доношењу (реч је о повредама на које се жалилац није позвао, а ни суд није био овлашћен да их отклони по службеној дужности). Дакле, одлука *жалбеног суда* је законита. Међутим, Врховни суд по *усвајању захтева за заштиту законитости подигнутог у корист окривљеног*, ако утврди да је захтев *основан*, и да ради отклањања учињене повреде закона треба *укинути или преиначити побијану одлуку*, укинуће или преиначити и ову одлуку, *донету у поступку по редовном правном леку иако њоме није повређен закон* (чл. 492, ст. 2).

2.2. Инструменти за отклањање правних недостатака правноснажне пресуде у упоредноправним системима

2.2.1. Отклањање правних недостатака правноснажне пресуде у некадашњим чланицама југословенске федерације

Захтев за заштиту законитости је инструмент за отклањање правних недостатака и у правним системима држава насталих дисолуцијом некадашње југословенске државе. Међутим, у законодавствима ових новонасталих држава није промењена физиономија овог правног лека. Подношњем захтева за заштиту законитости, пружа се могућност за анулирање повреда закона и поступка, без интенције да се утиче на правилну и једнообразну примену закона. Осим тога, највиши јавни тужилац је и даље ексклузивни титулар права на подношење овог правног лека, чиме се он није трансформисао у страначки правни лек. Овакав концепцијски приступ имају и законодавства која су изградила адверзијални систем кривичног поступка (Северна Македонија, пре свега).

Интересантно је Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине³ прописује захтев за понављање кривичног поступка као једини ванредни правни лек. Не постоји правна могућност побијања искључиво правне основице правноснажне пресуде. С друге стране, ЗКП Републике Српске⁴ предвиђа могућност подношења захтева за заштиту законитости (чл. 350–358). Титулари права на подношење овог правног лека јесу Републички јавни тужилац, осуђени и бранилац. Осим тога, редукован је број основа за иницирање поступка преиспитивања правне утемељености правноснажне пресуде: то је могуће само због повреда кривичног закона и повреде права на одбрану. Остали елементи позитивноправног режима захтева за заштиту законитости идентични су законским решењима процесног кодекса Србије, изузев што се не редукује одлучивање о повредама кривичног закона само ако је реч о *питању од значаја за правилну или једначену примену права*. Ванредне правне лекове намењене побијању правних недостатака правноснажне пресуде не познаје ни Закон о кривичном поступку Федерације БИХ. Прелазним одредбама овог закона (чл. 456) једино се предвиђа могућност окончања поступка покренутог захтевом за заштиту законитости, који је поднет пре ступања на снагу важећег процесног закона.

Процесни закон Северне Македоније⁵ дозвољава могућност подношења захтева за заштиту законитости против правноснажних пресуда због повреда устава, закона и одредаба међународних уговора, ратификованих у складу са Уставом (чл. 457). Једини титулар права на подношење овог правног лека је Јавни тужилац Северне Македоније, а одлуку о основаности поднетог захтева доноси Врховни суд Републике Северне Македоније (чл. 458. ЗКП). Притом, Врховни суд може донети одлуке идентичне онима које егзистирају у правном систему Србије.

За разлику од позитивног кривичнопроцесног законодавства Србије, позитивноправни режим ванредних правних лекова у законодавству Северне Македоније задржао је могућност побијања правне основице правноснажне пресуде подношњем захтева за ванредно преиспитивање правноснажне пресуде. Осуђени (окривљени) може сам, или преко браниоца, поднети овај ванредни правни лек, ако је правноснажно осуђен на најмање једну годину затвора или малолетничког затвора, и то у року

3 Службени гласник БИХ, бр. 3/2003, 32/2003 – испр., 36/2003, 24/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 – др. закон, 93/2009, 72/2013 и 65/2018.

4 Службени гласник Републике Српске, бр. 53/2012, 91/2017, 66/2018 и 15/ 2021.

5 Закон на кривичната постапка, Службен Весник на РМ, бр. 150/2010, 51/2011, 100/2012, 146/2016, 198/2018.

од 30 дана од дана пријема правноснажне пресуде. Услов за подношење овог правног лека јесте да је окривљени претходно искористио право на редовне правне лекове, изузев ако је другостепеном пресудом ослобођење од казне, судска опомена, условна осуда или новчана казна замењена казном затвора, или васпитна мера замењена казном малолетничког затвора. Захтев за ванредно преиспитивање правноснажне пресуде није могућ против пресуде Врховног суда (чл. 463 ЗКП Северне Македоније). Слично некадашњем југословенском законодавству, македонско законодавство редукује круг основа за подношење овог ванредног правног лека, и то на таксативно набројане повреде кривичног закона учињене на штету окривљеног, изричито наведене повреде кривичног поступка и на повреду права на одбрану и повреде жалбеног поступка – уколико су биле од значаја на законито и правилно пресуђење (чл. 465).

Законик о кривичном поступку Црне Горе⁶ предвиђа могућност побијања правне основице правноснажне пресуде подношењем захтева за заштиту законитости. Основи за подношење овог правног лека идентични су онима који егзистирају у позитивном праву Србије (чл. 437 ЗКП Црне Горе). Међутим, овим кодексом не предвиђа се да је повреда која је основ за побијање правноснажне пресуде *„питање од значаја за правилну или уједначену примену права“*. Насупрот томе, и црногорски законодавац је прописао процесну легитимицију окривљеног и браниоца да, додуше на индиректан начин, побијају правну основицу правноснажне пресуде. Наиме, окривљени и бранилац могу да предлогом затраже од Врховног државног тужилаштва да поднесе захтев за заштиту законитости. Ако Врховно државно тужилаштво одбије предлог, окривљени и бранилац могу жалбом издејствовати одлуку Врховног суда. Уважавање жалбе подразумева да се предлог окривљеног или браниоца сматра ваљано поднетим захтевом за заштиту законитости. Као и наш законодавац, и црногорско законодавство као основе за подношење захтева за заштиту законодавца (преко подношења предлога окривљеног или браниоца) увршћује оне основе који су били прописани за подношење некадашњег захтева за испитивање законитости правноснажне пресуде (чл. 438). За разлику од ЗКП Србије, црногорско законодавство дозвољава могућност понављања кривичног поступка на основу захтева за заштиту законитости, ако се појави знатна сумња у истинитост одлучних чињеница утврђених у одлуци против које је захтев поднет (чл. 444). Систем ванредних правних лекова у црногорском процесном законодавству, за разлику од позитивног права Србије, задржао је ванредно ублажавање казне.

6 Службени лист Црне Горе, бр. 57/2009, 49/2010, 47/2014 – Одлука УС, 2/2015 – Одлука УС, 35/2015, 58/2015 – др. закон, 28/2018 – Одлука УС и 116/2020 – Одлука УС.

Отклањање правних недостатака правноснажне пресуде у хрватском законодавству иницира се подношењем два ванредна правна лека – захтевом за заштиту законитости и захтевом за ванредно преиспитивање правноснажне пресуде. Дакле, остао је исти приступ према систему ванредних правних лекова који је егзистирао у некадашњем југословенском праву. Ексклузивни титулар права на подношење захтева за заштиту законитости јесте Главни државни тужилац. Он може поднети овај правни лек због повреда закона и судске одлуке „која је донета у поступку на начин који представља кршење темељних људских права и слобода зајемчених Уставом, међународним правом или законом“ (чл. 509. ЗКП). Поступак по захтеву, као и одлуке које се доносе у овом поступку, идентични су позитивноправном режиму овог ванредног правног лека у нашем законодавству.

Основни принципи „једнакости оружја“ у поступку иницираном ванредним правним лековима у хрватском праву реализују се кроз могућност осуђеног и браниоца да побијају правну основицу правноснажне пресуде подношењем захтева за ванредно преиспитивање правноснажне пресуде. Овлашћење за подношење овог правног лека има осуђени коме је правноснажно изречена казна затвора, малолетничког затвора, као и лице коме је одређен присилни смештај мером безбедности медицинског карактера, и то у року од месец дана од пријема пресуде. Услов за преиспитивање правне заснованости правноснажне пресуде од осуђеног и браниоца јесте претходно коришћење редовних правних лекова. Основи за побијање правне основице правноснажне пресуде овим правним леком идентични су онима прописаним у некадашњем југословенском праву, а заступљеним у позитивном праву Северне Македоније (изричито наведене повреде кривичног закона, поједине повреде одредаба кривичног поступка, повреда права на одбрану и релативно битне повреде жалбеног поступка). Поступак и одлуке по поднетом захтеву за ванредно преиспитивање правноснажне пресуде одговарају у потпуности физиономији овог правног лека профилисаној у праву некадашње југословенске државе (чл. 515–520 ЗКП Хрватске).⁷

Позитивно право Словеније,⁸ као и законодавство Србије, предвиђа захтев за заштиту законитости као ексклузивни правни лек за побијање правне

7 Закон о казненем поступку Хрватске, *Народне новине ХР*, бр. 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017, 126/2019, 130/2020 и 80/2022.

8 Закон о казненем поступку, *Урадни лист РС*, шт. 116/2003, 43/2004, 68/2004, 96/2004, 101/2005, 8/2006, 14/2007, 32/2007, 40/2007, 102/2007, 21/2008, 23/2008, 65/2008, 68/2008, 77/2009, 88/2009, 29/2010, 58/20011, 91/2011, 32/2012, 47/2013, 87/2014, 8/2016, 64/2016,

утемељености правноснажне пресуде. Овај правни лек може се поднети због повреда кривичног закона, апсолутно битних повреда одредаба кривичног поступака, али и због релативно битних повреда поступка (ако су утицале на законитост пресуде). Уз то, захтев се може поднети и ако је пресудом Европског суда за људска права установљена повреда људског права предвиђеног Европском конвенцијом. Куриозитет је да се овај ванредни правни лек може поднети и у поступку који није правноснажно окончан! Наиме, захтев за заштиту законитости може се поднети против правноснажног решења о одређивању притвора, изузев ако је притвор одређен од Врховног суда, или је продужен одлуком Сената Врховног суда, као ни у случају продужења притвора након подизања оптужнице (чл. 420. ЗКП). Титулари права на подношење захтева за заштиту законитости јесу државни тужилац, осуђени и бранилац. Притом, законодавац не редукује основе за подношење овог правног лека поднетог од осуђеног и браниоца. Словеначко законодавство је задржало могућност понављања кривичног поступка у поступку покренутом захтевом за заштиту законитости, ако се појави знатна сумња у одлучне чињенице на којима се заснива правноснажна пресуда. Поступак по овом правном леку, као и одлуке које се могу донети у поступку преиспитивања правне заснованости правноснажне пресуде, одговарају позитивноправним решењима осталих држава на јужнословенском правном простору (чл. 420–429 ЗКП Словеније).

2.2.2. Механизми за отклањање правних недостатака у најважнијим европским законодавствима

Закон о кривичном поступку Савезне Републике Немачке (*Strafprozessordnung der Bundesrepublik Deutschland*)⁹ предвиђа специфичан систем правних лекова. У редовне правне лекове спадају: жалба против пресуде (§312–332), ревизија (§333–358) и жалба против закључака и наредби (§§ 304–311a *StPO*). Интересантно је да се ревизијом побија искључиво правна основица првостепене пресуде. Наиме, разлог за оспоравање пресуде ревизијом јесте повреда закона, која се састоји у непримењивању или неправилној примени правне норме (§ 337). Међутим, систем ванредних правних лекова у немачком праву не предвиђа побијање правне основице правноснажне пресуде. Понављање кривичног поступка (§§ 359–373a) је једини ванредни правни лек, којим се превасходно побија чињенична основица правноснажне пресуде. Осим основа чињеничне природе који дозвољавају могућност

65/2016, 22/2019, 55/2020, 89/2020, 191/20, 200/2020, 105/2021, 176/2021 – *uradno prečišćeno besedilo*, 96/2022 – *odl. US*, 89/2023 – *odl. US*.

9 Текст закона *Strafprozessordnung der Bundesrepublik Deutschland* преузет је са <https://www.irz.de/index.php/downloads/%C3%BCbersetzungen>.

правноснажно окончаног кривичног поступка, немачки процесни закон прописује и понављање кривичног поступка у корист осуђеног, уколико је пресудом Европског суда за људска права утврђено кршење Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода у пресуди домаћег суда, која се управо заснива на том кршењу (§ 359, ст. 6 *StPO*). Дакле, индиректно се дозвољава побијање и правне основице правноснажне пресуде немачког суда. Правни недостаци правноснажне пресуде могу се анулирати и применом § 79, ст. 1 Закона о Савезном уставном суду Немачке (*BverfGG*). Одредбама овог члана Закона дозвољено је понављање кривичног поступка против правноснажних пресуда заснованих на прописима који су супротни Уставу или прописима који су одлукама Уставног суда приглашени ништавним, или се пак пресуде заснивају на тумачењу прописа које је Уставни суд прогласио ништавним (Haller, Conzen, 2010: 655). Позитивноправни режим понављања кривичног поступка на штету осуђеног не допушта ни индиректну могућност преиспитивања правне утемељености правноснажне пресуде немачких кривичних судова (§ 362 *StPO*). Осим тога, искључује се могућност понављања кривичног поступка „ради другачијег одмеравања казне на основу исте одредбе кривичног закона“, као ни услед смањене урачунљивости (§ 363 *StPO*).

Систем правних лекова у француском кривичном поступку прописује поделу правних лекова на редовне и ванредне. Међутим, ова класификација се не заснива на критеријумима прописаних у нашем праву. Редовни правни лекови (*les voies du recours ordinaires*) изјављују се из било ког разлога (чињеничног или правног) и могу проузроковати понављање поступка. С друге стране, ванредни правни лекови (*les voies du recours extraordinaires*) подносе се ради преиспитивања законитости и правилности судских одлука у законом предвиђеним случајевима, кад није могуће изјавити редовне правне лекове (Pradel, 2000: 712).

Побијање правне основице правноснажних пресуда у француском праву (*pour raison de droit*) могуће је подношењем Касационог захтева у интересу закона и захтевом за преиспитивање кривичне пресуде услед изрицања одлуке Европског суда за људска права. Касациони захтев у интересу закона (*le pourvoi en cassation dans l'intérêt de la loi*) побија се правна основица правноснажне пресуде и стога је реч о „правом“ ванредном правном леку. С друге стране, касациони захтев у интересу странке, иако га француски процесни кодекс сврстава у ванредне правне лекове, по својој правној природи је редовни правни лек. Он се подноси против неправноснажних пресуда које није могуће побијати осталим редовним правним лековима (приговором или апелом).

Касациони захтев у интересу закона може поднети Врховни тужилац који поступа пред Касационим судом, и то против правноснажних пресуда апелационог, поротног, поправног или полицијског суда, против којих овлашћена лица нису благовремено уложила касациони захтев у интересу странке. Приликом одлучивања по овом ванредном правном леку, Касациони суд не може погоршати положај странака, а циљ одлучивања јесте уједначавање судске праксе и поштовање закона. Овако конципирана физиономија касационог захтева у интересу закона инспирисала је француске теоретичаре да овај правни лек означавају као „прави“ касациони захтев у интересу закона. Насупрот томе, „неправи“ касациони захтев у интересу закона је, у ствари, поништајна наредба министра правде, којом он наређује врховном тужиоцу да првостепену или другостепену пресуду којом је повређен закон упутује кривичном већу Касационог суда. Касациони суд, у овој ситуацији, може укинути пресуду и предмет упутити на поновно суђење другом суду исте врсте и степена као суд који је донео побијану одлуку, с тим да у поновљеном поступку важи забрана *reformatio in peius* (Mathias, 2007: 219).

Законитост правноснажних судских одлука (пресуда, решења и наредби) у руском праву преиспитује се надзорном жалбом и представком. Овај ванредни правни лек се подноси због битних повреда кривичног материјалног или процесног закона, које могу да утичу на исход поступка (чл. 412 *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации*). Надзорна жалба и представка се може поднети против: а) одлука првостепених судова федералних субјеката против којих је искоришћена апелациона жалба или представка Врховном суду Руске Федерације; б) одлука окружних (поморских) судова против којих је искоришћена апелациона жалба или представка Врховном суду Руске Федерације; в) одлука жалбеног већа, судског колегијума за кривична дела и војног колегијума Врховног суда Руске Федерације донете у апелационом поступку; г) решења судског колегијума за кривична дела и војног колегијума Врховног суда Руске Федерације донетих у касационом поступку; д) наредби Председништва Врховног суда Руске Федерације.

Овлашћени титулари за иницирање поступка преиспитивања правне заснованости правноснажне пресуде подношењем надзорне жалбе јесу: осуђени, бранилац, законски заступник осуђеног, оштећени, приватни тужилац, законски заступник и пуномоћник приватног тужиоца, као и друга лица у мери у којој спорна питања утичу на њихова права и интересе. Право на подношење надзорне представке пак припада: Врховном јавном тужиоцу Руске Федерације и његовим заменицима, тужиоцима субјеката Руске Федерације, војним тужиоцима и њиховим заменицима.

Правноснажну пресуду у делу који се односи на грађанску тужбу имају и подносилац грађанске тужбе и грађански туженик (Лупинскаја, 2009: 890). Одлучивање о овом правном леку састоји се из претходног поступка, у коме се процењује формална исправност поднетог надзора жалбе и представке, и надзорног поступка, у коме се доноси мериторна одлука. Председништво Врховног суда може правоснажну пресуду одбити, укинути и вратити на одлучивање првостепеном суду, апелационом суду, вратити у фазу касације, али и преиначити побијану одлуку.

Слично немачком праву, италијанско кривичнопроцесно законодавство креира оптимални нормативни оквир за отклањање правних недостатака у поступку по редовним правним лековима. Италијански *Codice di procedura penale*,¹⁰ осим призива, предвиђа и могућност подношења касацијске жалбе као редовног правног лека. Притом, касационим суђењем се, осим о одлукама призивних судова, одлучује о основаности првостепених судова против којих се не може поднети призив или непосредна касацијска жалба. Дакле, италијанско законодавство допушта могућност преиспитивања примене права и суштине оптужбе који чине правну окосницу другостепене одлуке. Тиме се одлаже наступање правоснажности судских одлука и, опште посматрано, ставља тачка на сваку даљу могућност промене правне основице пресуде након правоснажности. Ревизијом, као јединим ванредним правним леком заступљеним у италијанском праву, допушта се могућност „поновног отварања случаја“ на основу грубих чињеничних недостатака. Изузетно, ако су осуђујућа пресуда или казнени налог засновани на одлуци грађанског или управног суда које су накнадно опозване (а имале су статус прејудицијалног питања приликом одлучивања у кривичном поступку), то ће представљати основ за ревизију (чл. 630, ст. 2 *СРР*). Ово је једина законска могућност да се у поступку по ванредном правном леку преиспитује правна утемељеност правоснажне пресуде у италијанском кривичнопроцесном законодавству (Sfappini, 2002: 251/256).

3. Закључак

Правноснажна пресуда представља круну чињеничног и правног оформљења кривичне ствари. Стога, правна основица правоснажне пресуде, наравно ни чињенична, не сме остављати сумњу у сопствену исправност. Систем ванредних правних лекова у праву Србије, за разлику од неких компаративноправних система, допушта побијање правне

10 Донет је 22. септембра 1988. године, а ступио на снагу 1989. године. Последња новелација (*Aggiornato con le ultime modifishe legislative introdotte dal Dl gs. n. 150 del 2022 - Riforma Cartabia*), преузето са <https://www.brocardi.it/codice-di-procedura-penale/>.

основице правноснажне пресуде, и то подношењем захтева за заштиту законитости. Међутим, промена физиономије овог ванредног правног лека отежава остваривање оптималних резултата на пољу отклањања незаконитости правноснажних пресуда. Најпре, условљавање могућности побијања правне основице правноснажне пресуде чињеницом да је нека околност била од „од значаја за правилну или уједначену примену права“, објективно сужава домашај настојања да се у потпуности отклоне правни недостаци правноснажне пресуде. Потом, губитак ексклузивитета врховне тужилачке инстанце да подноси захтев за заштиту законитости, уз паралелизам са могућношћу да титулар овог правног лека буду и осуђени и бранилац, нарушава сам смисао законитости као превасходно инструмента јавног интереса. Повратак захтева за испитивање законитости правноснажне пресуде, као пандана захтеву за заштиту законитости, побољшао би институционалне могућности осуђеног да побија правну основицу правноснажне пресуде, али би и испоштовао основне постулате принципа једнакости оружја у кривичном поступку. Исто тако, не види се ваљани разлог за елиминисање могућности понављања кривичног поступка на основу поднетог захтева за заштиту законитости, што је део позитивноправне регулативе многих држава. Не може се створити оптимални правни амбијент за анулирање правних недостатака правноснажне пресуде ако не бити постојала могућност да се у поступку преиспитивања правне основице правноснажне пресуде отклоне груби чињенични недостаци (знатна сумња у постојање одлучних чињеница) на које се право применило.

Литература

Бркић С. (2014). Неусклађеност Законика о кривичном поступку Србије из 2011. године са другим прописима. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*. 3. 171–187.

Бугарски Т. (2016). Захтев за заштиту законитости. *Зборник Правног факултета у Новом Саду*. 1. 87–105.

Васиљевић Т. (1981). *Систем кривичног процесног права СФРЈ*. Београд: Савремена администрација.

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода. *Службени гласник РС – Међународни уговори*. Бр. 12/2010 и 10/2015.

Закон о казненом поступку Словеније (Zakon o kazenskem postopku). *Урадни лист РС (Uradni list RS)*. Бр. (Št.) 116/2003, 43/2004, 68/2004, 96/2004, 101/2005, 8/2006, 14/2007, 32/2007, 40/2007, 102/2007, 21/2008, 23/2008,

65/2008, 68/2008, 77/2009, 88/2009, 29/2010, 58/20011, 91/2011, 32/2012, 47/2013, 87/2014, 8/2016, 64/2016, 65/2016, 22/2019, 55/2020, 89/2020, 191/20, 200/2020, 105/2021, 176/2021 – uradno prečišćeno besedilo, 96/2022 – odl. US, 89/2023 – odl. US.

Закон о казненом поступку Хрватске. *Народне новине ХР*. Бр. 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017, 126/2019, 130/2020 и 80/ 2022.

Закон на кривичната постапка. *Службен Весник на РМ*. Бр. 150/2010, 51/2011, 100/2012, 146/2016, 198/2018.

Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине. *Службени гласник БИХ*. Бр. 3/2003, 32/2003 – испр., 36/2003, 24/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 – др. закон, 93/2009, 72/2013 и 65/2018.

Законик о кривичном поступку Републике Српске. *Службени гласник Републике Српске*. Бр. 53/2012, 91/2017, 66/2018 и 15/ 2021.

Законик о кривичном поступку Црне Горе. *Службени лист Црне Горе*. Бр. 57/2009, 49/2010, 47/2014 – Одлука УС, 2/2015 – Одлука УС, 35/2015, 58/2015 – др. закон, 28/2018 – Одлука УС и 116/2020 – Одлука УС.

Илић Г. (2016). Јавни тужилац у Србији као једини субјект подношења захтева за заштиту законитости. *Правни лекови у кривичном поступку: регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени (ур. С. Бејатовић)*, стр. 357–369. Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији.

Лупинскаја П. А. (2009). *Уголовное процессуальное право Российской Федерации*. Москва

Mathias E. (2007). *Procédure pénale*. Bréal.

Pradel J. (2000). *Manuel de procedure penale*. Paris.

Пресуда Врховног суда Србије, Кзз 35/72 од 19. 9. 1972. године.

Strafprozessordnung der Bundesrepublik Deutschland, преузето са <https://www.irz.de/index.php/downloads/%C3%BCbersetzungen>

Sfrappini P. (2002). *Талијански казнени поступак-редакција: Берислав Павишић*. Ријека: Правни факултет.

Haller K., Conzen K. (2010). *Strafprozeessrecht: eine systematische Darstellung des deutschen und europaschen Strafverfahrensrechts*. Heildeberg.

Codice di procedura penale, преузето са <https://www.brocardi.it/codice-di-procedura-penale/>

*Dušica Miladinović-Stefanović, LL.D.,
Associate Professor,
Faculty of Law, University in Niš,
Republic of Serbia*

*Saša Knežević, LL.D.,
Full Professor,
Faculty of Law, University in Niš,
Republic of Serbia*

REMOVING LEGAL DEFICIENCIES OF FINAL JUDGMENTS

Summary

Once a court renders the final judgment, it sets in motion the procedure for the execution of the decision stated in the formal/operative part of the final judgment (disposition). The final judgment is the result of a meticulous factual reconstruction of the committed criminal act and the application of criminal law norms to the established facts. Being rendered in the final stage of the conducted criminal proceedings, the final judgment is the pinnacle of the institutional response to the suspicion that the defendant's conduct has satisfied the essential elements of a specific criminal offence. The right to file an appeal against the final judgment of the first-instance court ensures the judicial control of legality and regularity of the final judgment rendered in the first-instance proceedings. The appellate court decision is final, legally binding and enforceable. The harmful effects arising from the execution of a final and binding judgment (or legal deficiencies stemming thereof) may be removed only by a subsequent decision of the supreme court rendered in the proceeding initiated by lodging a claim for extraordinary legal remedies, in compliance with the legally prescribed procedure. The final judgment of a lower court may be annulled for factual or legal (substantive or procedural) shortcomings. This paper examines the deficiencies pertaining to the legal grounds of the final judgment.

Keywords: *final judgment, legal grounds, legal remedies, request for the protection of legality, legal deficiencies of final judgment.*